

Het kleinste uiltje van Nederland woont het liefst knus in een holle boom, een vervallen schuurtje of een nestkast. Met als belangrijkste woonwens een rommelig boeren erf met volop muizen, meikevers en kikkers. Steenuilparen hebben een traditionele rolverdeling, maar er zijn lesbische paren, ze wisselen regelmatig van partner of vallen op een partner met één oog. „Steenuilen en mensen hebben veel met elkaar.”

door **Jan Bengevoord**

Steenuil

zoekt erf met veel muizen

Vroeg in het voorjaar laten de steenuilen weer veelvuldig van zich horen.

Kjieuw, kjieuw, klinkt het klagend en ongedurig van de avondschemering tot in de vroege uren. Ook de onderzoekers Ronald van Harxen en Pascal Stroeken ontwaken uit de winterslaap. Het is tijd om de broedparen van het kleinste uiltje van Nederland weer in kaart te brengen. Al 25 jaar volgen ze de steenuil in een onderzoeksgebied in de Achterhoek. Ruim 10.000 uur staken ze in het opsporen, ringen en beschermen van de steenuil in de Winterswijkse buurtschappen Huppel en Meddo en de kerkdorpen rondom Lichtenvoorde. De resultaten van dit onderzoek zijn uitvoerig vastgelegd in het deze week verschenen boek *De Steenuil*.

„Als je eenmaal een jonge steenuil hebt gezien, dan ben je voor altijd verkocht”, zegt Ronald van Harxen. „Ja, steenuilen zijn bijzonder, want ze kijken je altijd aan. Je krijgt er een echte band mee”, vult Pascal Stroeken aan.

Honderden vrijwilligers in heel Nederland blijken aangestoken door dit 'steenuilvirus'. Van de Katoelenkiekers in Twente, de vogelwacht in het Drentse Uffelte, de Uilenvrouwkes in Oisterwijk, het IVN in Limburg tot de vrijwilligers in de Betuwe en Zeeuws-Vlaanderen.

Steenuilen hebben iets met mensen en mensen met steenuilen. Ooit stond het uiltje te boek als bewoner van holle bomen en konijnenholen. Anno 2011 blijkt de steenuil vooral te broeden op boerenerven, in vervallen schuurtjes, onder wat kapotte dakpannen en steeds vaker in speciaal op het erf opgehangen nestkasten. Duizenden boeren en buitenlui in het hele land hebben zo'n kast in een schuurtje of boomgaard hangen en maken het erf comfortabel voor de steenuilen. „Veel mensen zijn net zo gek met steenuilen als met hun hond of koeien”, zegt Van Harxen.

Dit enthousiasme van plattelanders kan de steenuil goed gebruiken. De stand van de steenuil is in de tweede helft van de vorige eeuw ruim gehalveerd. Door het rooien van hoogstamboomgaarden en knotwilgen, het slopen van schuurtjes en het renoveren van stallen was er steeds minder broedgelegenheid. En in een steeds aangeharkter boerenlandschap en op 'nette' boerenerven was voor de steenuil onvoldoende voedsel te vinden.

Dat is ook in de Achterhoek zichtbaar.

In de afgelopen decennia heeft een groot aantal boeren het bedrijf opgegeven en zijn de boerderijen woningen geworden. 'Echte' boerenbedrijven zijn weliswaar heel groot, maar schaars geworden. Het vee, de mesthopen en de schuurtjes verdwenen, boerderijen werden gerenoveerd en het erf nieuw ingericht met zithoekjes en gestileerde tuinen. De steenuil heeft hier weinig meer te zoeken.

Uit het Achterhoekse onderzoek blijkt de steenuil een liefhebber van wat rommelig erven te zijn. Een erf met wat oude gebouwtjes, een composthoop en takkenbossen, een weilte met schapen, een rommelhoekje met stapels ongebruikte stenen of planken en rondom een landschap met ruige graslanden, een houtwalletje en een poeltje.

Want hier zijn voor de uilen de meeste muizen te vinden, maar ook meikevers, rupsen, regenwormen, kikkers en kleine vogels. Kortom: hier vindt de steenuil een rijk gedekte dis.

Steenuilen zijn ook lui. Ze vliegen geen kilometers om een muis of een meikever te vangen. Uit het Achterhoekse onderzoek blijkt dat de uilen gedurende het gehele jaar alle voedsel zoeken in een straal van een paar honderd meter van de nestplaats. Vooral in de tijd dat de jongen worden gevoerd, moet een groot aantal muizen worden aangesleept. In jaren met weinig muizen, schakelen de steenuilen over op larven, rupsen, vlinders en zelfs op regenwormen. „We zien in jaren met weinig muizen dat dit ten koste gaat van de jongen. De conditie is minder en er is een grotere sterfte”, aldus de onderzoekers.

Steenuilen blijken zeer trouw aan de broedplaats. Weliswaar worden de partners regelmatig vervangen, bijvoorbeeld als een van de ouderdieren sterft, maar de broedplaats blijft jaar in jaar uit bezet. Zowel het mannetje als het vrouwtje kan in de loop van de tijd meerdere partners hebben. Zo ringden Van Harxen en Stroeken in 1988 een steenuilvrouwtje in Lieveelde, die in de loop van haar lange leven de nestplaats met tenminste twee verschillende mannetjes heeft gedeeld. In 2003 was het vrouwtje dood. „Met 15 jaar is ze de oudste bekende steenuil van Nederland geworden”, stellen de onderzoekers vast. De meeste steenuilen worden niet ouder dan 10 jaar. De nestkast van dit door de onderzoekers als 'old wief' gedoopte vrouwtje was direct alweer bezet door een nieuw steenuilpaar.

Bij de vele nestkastcontroles kwamen Van Harxen en Stroeken ook andere opmerkelijke broedparen tegen. Zo vonden ze twee broedende vrouwtjes in een nestkast, zonder dat er een mannetje in de buurt was. Een lesbisch steenuilenstel? „Feit is dat er geen man in de buurt was te bekennen.” De broedsels mislukten. Ook elders kwamen onderzoekers dit fenomeen tegen. En dan was er nog een stel steenuilen dat beide een oog miste. Dit paar was drie jaar bij elkaar, maar bleef kinderloos. Het vrouwtje verdrong jammerlijk in een waterbak voor paarden.

Bij het onderzoek is ook gekeken naar de oorzaak van de sterfte onder steenuilen. Bijna 60 procent van de steenuilen blijkt om te komen in het verkeer.

Dat kan gebeuren bij het 'overvliegen' van een weg, maar ook als voedsel wordt gezocht in wegbermen. Opvallend is ook het aantal verdrinkingen in waterbakken en vijvers, maar zelfs in een met water gevulde kruiwagen op het erf. En dan zijn er steenuilen die ergens naar binnenvliegen en de uitgang niet meer kunnen vinden, bijvoorbeeld in een schoorsteen. Maar weinig steenuilen laten zich pakken door een hond of kat of door een roofvogel. Wel worden regelmatig nesten leeggeroofd door marters.

Grote zorg voor de steenuilonderzoekers is vooral de hoge sterfte onder jonge uiltjes. Uit het onderzoek in heel Nederland blijkt dat maar een op de vijf jonge steenuilen de eerste winter overleeft en tot broeden komt. In de Achterhoek zijn de cijfers iets gunstiger en overleeft een op de vier jongen. De oorzaken van de hoge jongensterfte worden gezocht in de beschikbaarheid van voldoende voedsel en mogelijk een hoge predatie van jonge steenuilen tijdens en direct na het verblijf op de broedplaats. Vaststaat wel dat deze hoge sterfte van jonge steenuilen een hoofdoorzaak is van de algehele achteruitgang van de soort. Er overleven te weinig jongen om de sterfte onder oudere vogels te compenseren.

Alle reden van Van Harxen en Stroeken om ook na 25 jaar onderzoek de beschermingsactiviteiten voor de steenuil voort te zetten. Daarbij hebben alle steenuilenbeschermers zich verenigd in de Stichting Stone, wat staat voor Steenuilenoverleg Nederland. Daarbij is ook samenwerking gezocht met groepen in Belgisch Vlaanderen. Om de zuiderburen warm te laten lopen voor de steenuilenbescherming wordt zelfs een speciaal biertje gebrouwen: het Steenuilke. In de praktijk zijn de steenuilbeschermers vooral bezig met het enthousiasmeren van plattelandsbewoners om hun erf en omgeving geschikt te maken voor steenuilen. Er zijn bouwtekeningen beschikbaar voor inmiddels al meerdere modellen steenuilnestkasten en de vrijwilligers adviseren bij het zoeken van een geschikte plek om de kasten op te hangen. Dit blijkt een groot succes, want overal in het land hangen ze inmiddels en blijkt de steenuil in veel gebieden vrijwel uitsluitend nog in deze kasten te broeden. Maar ook worden praktische tips gegeven om het erf steenuilvriendelijk in te richten.

„De steenuil moet het hebben van het enthousiasme van plattelandsbewoners. Zonder uitzondering leeft jong en oud in ons onderzoeksgebied met steenuilen op het erf mee. Ze horen d'r gewoon bij. Dat geldt ook voor ons als onderzoekers, want we zijn overal welkom en je kunt zeggen dat er tussen uilen en mensen een echte band is ontstaan”, aldus van Harxen en Stroeken.

De verschijning van het boek *De Steenuil* wordt in de Achterhoek dan ook niet gevierd met een receptie voor wetenschappers, maar met een feestelijke bijeenkomst voor boeren en buitenlui met een zwak voor steenuilen. Misschien met een glas Steenuilke.

De steenuil Ronald van Harxen en Pascal Stroeken KNNV Uitgeverij 160 pagina's met illustraties en foto's ISBN 9789050113984 Prijs: 22,95 euro

Pascal Stroeken (links) en Ronald van Harxen deden in de Achterhoek 25 jaar onderzoek voor het boek *De Steenuil*, dat vandaag verschijnt. foto **Agaath van Ommen**

Steenuilen in een vervallen Twentse boerenschuur.

foto **Han Bouwmeester**